

UTICAJ POLA NA ADAPTIVNE VJEŠTINE DJECE TIPIČNOG RAZVOJA ŠKOLSKOG UZRASTA

INFLUENCE OF GENDER ON ADAPTIVE SKILLS OF SCHOOL AGE CHILDREN OF TYPICAL DEVELOPMENT

Sladana Čalasan¹, Nadica Jovanović²

¹ Medicinski fakultet Foča, Univerzitet Istočno Sarajevo, Foča, Bosna i Hercegovina

² Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Srbija

Adaptivno ponašanje definiše se kao skup konceptualnih, socijalnih i praktičnih vještina koje ljudi uče i koriste u svakodnevnom životu. Relativno mali broj studija ispitivao je uticaj pola na adaptivno funkcionisanje, uglavnom kod ispitanika sa poremećajima iz spektra autizma (PSA), pri čemu su dobijani oprečni podaci u pogledu polnih razlika. Cilj ovog istraživanja bio je ispitivanje razlika u adaptivnom funkcionisanju između dječaka i djevojčica tipičnog razvoja (TR), školskog uzrasta.

Uzorkom je obuhvaćeno 76 djece, 50 dječaka i 26 djevojčica. Uzrast ispitanika bio je od 6 do 14 godina ($9,72 \pm 0,30$). Za procjenu adaptivnih vještina korišćena je Dijagnostička skala za procjenu adaptivnog ponašanja (Adaptive Behaviour Diagnostic Scale – ABDS; Pearson, Patton & Mruzek, 2016). Istraživanje je sprovedeno u dvije osnovne škole u Foči, školske 2020/2021. godine.

Iako je deskriptivna analiza ukazivala da dječaci u odnosu na djevojčice postižu veće prosječne vrijednosti, ta razlika nije dostigla statističku značajnost ni za jedan ispitivani adaptivni domen (konceptualni, socijalni, praktični), kao ni za ukupan adaptivni skor postignut na ABDS skali.

S obzirom da je uzorkom u ovom istraživanju obuhvaćen relativno mali broj ispitanika, potrebno je sprovesti istraživanje o polnim razlikama u adaptivnom funkcionisanju na mnogo većem broju dječaka i djevojčica TR.

Ključne riječi: *adaptivno ponašanje, tipičan razvoj, pol, školski uzrast*

Adaptive behavior is defined as a set of conceptual, social and practical skills that people learn and use in everyday life. A relatively small number of studies have examined the influence of gender on adaptive functioning, mainly in subjects with autism spectrum disorders (PSA), with opposite data regarding gender differences. The aim of this study was to examine the differences in adaptive functioning between boys and girls of typical developmental (TD), school age.

The sample included 76 children, 50 boys and 26 girls. The age of the subjects ranged from 6 to 14 years (9.72 ± 0.30). The Adaptive Behavior Diagnostic Scale (ABDS; Pearson, Patton & Mruzek, 2016) was used to assess adaptive skills. The research was conducted in two primary schools in Foča, school year 2020/2021.

Although the descriptive analysis indicated that boys achieved higher average values than girls, this difference did not reach statistical significance for any of the examined adaptive domains (conceptual, social, practical), nor for the overall score achieved on the ABDS scale.

Given that the sample in this study included a relatively small number of respondents, it is necessary to conduct a study regarding gender differences in adaptive functioning in a much larger number of boys and girls TD, school age.

Keywords: *adaptive behavior, typical development, school age, gender*

UVOD

Konstrukt adaptivnog ponašanja uključuje vještine koje su pojedincu neophodne kako bi zadovoljio svoje lične potrebe i mogao da odgovori na socijalne i kulturološke zahtjeve sredine (Price, Morris & Costello, 2018). Tokom vremena, sposobnost da se primjereno i adekvatno djeluje u različitim situacijama proširila se na skupove vještina koji uključuju ne samo socijalnu kompetenciju (socijalne adaptivne vještine) već i vještine koje su dio svakodnevnog života, kao što su receptivno-ekspresivni riječnik i funkcionalna akademska znanja (konceptualne adaptivne vještine) i sposobnost brige o sebi u svom domu i u okviru zajednice (praktične adaptivne vještine) (Pearson, Patton & Mruzek, 2016). Razvoj adaptivnih vještina počinje razvojem senzomotornih, elementarnih komunikativnih i socijalnih vještina u ranom djetinjstvu, preko njihovog usložnjavanja i razvoja konceptualnih vještina u djetinjstvu i adolescenciji. U odrasloj dobi dolazi do širenja obima adaptivne kompetencije što se ogleda u socijalno odgovornom ponašanju u zajednici i prilagođavanju očekivanjima profesije. Na taj način razvoj adaptivnih vještina teče u skladu sa osnovnim zakonomjernostima mentalnog razvoja (Pierangelo & Giuliani, 2002, prema Gligorović i Buha Đurović, 2011).

Relativno mali broj studija ispitivao je uticaj pola na adaptivno funkcionisanje, uglavnom kod ispitanika sa PSA (Andersson, Gillberg & Miniscalco, 2013; Frazier et al., 2014; Howe et al., 2015; Mandić-Maravić i sar., 2015; Ratto et al., 2018; Reinhardt, Wetherby & Schatschneider, 2015; White et al., 2017; Zwaigenbaum et al., 2012). Međutim, rezultati navedenih istraživanja ukazuju na oprečne podatke u pogledu polnih razlika. Rezultati jedne grupe studija navode bolja postignuća ispitanika muškog pola u određenim domenima adaptivnog funkcionisanja (Frazier et al., 2014; Howe et al., 2015; Ratto et al., 2018; White et al., 2017), dok rezultati druge grupe studija ne ukazuju na značajne polne razlike kod osoba sa PSA (Andersson, Gillberg & Miniscalco, 2013; Mandić-Maravić i sar., 2015; Reinhardt, Wetherby & Schatschneider, 2015; Zwaigenbaum et al., 2012). Mandić-Maravić i saradnici (Mandić-Maravić i sar., 2015) u svom istraživanju čak navode nešto bolja postignuća ispitanika ženskog pola u odnosu na muški pol, ali te razlike ne prelaze prag statističke značajnosti.

Kada su u pitanju studije koje su se bavile polnim razlikama u adaptivnom ponašanju kod TR djece, veoma je mali broj njih dostupan u literaturi. Stoga je cilj ovog istraživanja ispitivanje razlika u adaptivnom funkcionisanju između dječaka i djevojčica TR i školskog uzrasta.

METODOLOGIJA

Uzorak

Uzorkom je obuhvaćeno 76 TR djece, 50 dječaka i 26 djevojčica. Uzrast ispitanika iznosio je od 6 do 14 godina ($9,72 \pm 0,30$).

Mjesto i vrijeme istraživanja

Istraživanje je sprovedeno u dvije osnovne škole u Foči, školske 2020/2021. godine.

Instrument

Za procjenu adaptivnih vještina korišćena je Dijagnostička skala za procjenu adaptivnog ponašanja (Adaptive Behaviour Diagnostic Scale – ABDS; Pearson, Patton & Mruzek, 2016). ABDS je rejting skala, specifično dizajnirana u svrhu procjene adaptivnih vještina kod djece i adolescenata od 2 do 21 godine starosti. Ovaj instrument se sastoji od tri podskale koje ispituju adaptivne vještine u okviru tri domena: konceptualnog, socijalnog i praktičnog. Vještine koje reprezentuju ispitivane domene su: jezik, čitanje, pisanje, matematika, rasuđivanje, znanje i pamćenje (konceptualni domen); empatija, socijalna procjena, lakovjernost, vještine komunikacije, sposobnost sticanja i održavanja prijateljskih odnosa i slične interpersonalne sposobnosti (socijalni domen); samoupravljanje, briga o sebi, život u domu, korišćenje zajednice, odgovornost na poslu, upravljanje novcem, rekreacija, organizovanje školskih i radnih zadataka (praktični domen).

Svaka podskala sastoji se od po 50 ajtema. Ajtemi na sve tri podskale skoruju se ocjenom od 0 do 4: ne može da uradi (0); može da uradi-ali ne radi (1); može da uradi-samo uz pomoć (2); može da uradi sam-ponekad (3); može da uradi sam-većinu vremena ili je radio dok je bio mlađi (4). U nekim slučajevima (npr. malo dijete) nije moguće dati odgovor na sve ajteme, odnosno na one ajteme koji ne odgovaraju uzrastu ispitanika. U tom slučaju dati ajtem se ocjenjuje sa 0. Nakon pet uzastopnih ajtema skorovanih sa 0, ispitivač prekida skorovanje u tom domenu i prelazi na ajteme sledećeg domena (npr. ispitivač završava ocjenjivanje u okviru konceptualnog domena na ajtemu 11, iz razloga što je od ajtema 7 do ajtema 11 svaki bio ocijenjen sa 0). Maksimalan sirovi skor koji ispitanici mogu ostvariti na pojedinačnim domenima iznosi 200, dok maksimalan ukupni adaptivni sirovi skor iznosi 600.

Smatra se da je popunjavanje ABDS skale završeno onda kada informant skoruje sve ajteme sva tri ispitivana domena.

Procedure istraživanja

Informanti za naše ispitanike, djecu školskog uzrasta, bili su učitelji i nastavnici djece. Osnovni uslov bio je poznavanje djeteta u vremenskom periodu od najmanje šest mjeseci. Informantima je bio obezbijeđen tih, dobro osvijetljen prostor, sa distraktorima svedenim na minimum tokom popunjavanja skale. Popunjavanje skale nije bilo vremenski ograničeno, a u većini slučajeva skala je bila kompletirana za 25-40 minuta.

Statistička obrada podataka. Statistička analiza podataka je urađena pomoću SPSS 20.0 softverskog statističkog paketa. Za ispitivanje razlika korišćen je t test za nezavisne uzorke, obzirom da je ispitivanje normalnosti raspodjele podataka pokazalo

da raspodjela ne odstupa statistički značajno od modela normalne distribucije (K-S $Z=0.091$, $p>0.01$). Kao nivo statističke značajnosti razlika, uzeta je uobičajena vrijednost $p<0,05$. Podaci su prikazani tabelarno.

REZULTATI

U tabeli 1 prikazane su razlike između ispitanika muškog i ženskog pola, na tri ispitivana domena adaptivnog ponašanja (konceptualnom, socijalnom, praktičnom), kao i na ukupnom skoru postignutom na ABDS skali (Tabela 1).

Tabela 1. Razlike između ispitanika muškog i ženskog pola na domenima i ukupnom skoru postignutom na ABDS skali

	POL	N	AS	SD	t	df	p
Konceptualni	M	50	155.36	25.95	1.784	74	0.79
	Ž	26	142.85	34.23			
Praktični	M	50	117.32	26.28	0.684	74	0.496
	Ž	26	112.92	27.17			
Socijalni	M	50	161.54	12.29	0.591	74	0.556
	Ž	26	159.84	10.95			
Ukupan adaptivni skor	M	50	434.22	59.17	1.244	74	0.217
	Ž	26	415.61	66.79			

Uvidom u tabelu 1. možemo uočiti da na svakom domenu dječaci pokazuju veće prosječne vrijednosti u odnosu na djevojčice. Na konceptualnom domenu ($SD=155.36$; $SD=25.95$) u odnosu na djevojčice ($AS=142.85$; $SD=34.23$); na socijalnom ($SD=161.54$; $SD=12.29$) u odnosu na djevojčice ($AS=159.84$; $SD=10.95$) i na praktičnom ($SD=117.32$; $SD=26.28$) u odnosu na djevojčice ($AS=112.92$; $SD=27.17$). Evidentirane su veće vrijednosti i na ukupnom adaptivnom skoru u korist ispitanika muškog pola ($SD=434.22$; $SD=59.17$), dok ispitanici ženskog pola postižu manje vrijednosti ($AS=415.61$; $SD=66.79$).

Iako je deskriptivna analiza ukazivala da dječaci u odnosu na djevojčice postižu veće prosječne vrijednosti, ta razlika nije dostigla statističku značajnost ni za jedan ispitivani adaptivni domen (konceptualni, socijalni, praktični), kao ni za ukupan adaptivni skor postignut na ABDS skali ($t=1.224$, $df=74$, $p=0.217$).

DISKUSIJA

Rezultati ovog istraživanja pokazali su da pol ispitanika ne utiče na adaptivni nivo njihovog funkcionisanja, odnosno da ne postoje polne razlike u adaptivnom ponašanju između dječaka i djevojčica TR i školskog uzrasta. Preciznije govoreći, iako je naša deskriptivna analiza ukazivala da dječaci u odnosu na djevojčice postižu veće

prosječne vrijednosti, ta razlika nije dostigla statističku značajnost ni za jedan ispitivani adaptivni domen (konceptualni, socijalni, praktični), kao ni za ukupan adaptivni skor postignut na ABDS skali. Ovi rezultati su u skladu sa rezultatima ranije pomenutih istraživanja, rađenim kod ispitanika sa PSA, a koji ne ukazuju na značajne polne razlike (Andersson, Gillberg & Miniscalco, 2013; Mandić-Maravić i sar., 2015; Reinhardt, Wetherby & Schatschneider, 2015; Zwaigenbaum et al., 2012).

Istraživanja o polnim razlikama u adaptivnom funkcionisanju, rađena na TR djeci, pokazuju nešto drugačije rezultate. Prior i saradnici (Prior et al., 1993) sprovedi su istraživanje koje je, između ostalog, imalo za cilj da utvrdi i da li postoje razlike u adaptivnom funkcionisanju između dječaka i djevojčica TR, od rođenja do osam godina starosti. Za procjenu adaptivnog ponašanja korišćena je Vineland skala, informanti su bile majke djece, a rezultati su pokazali da dječaci značajno češće imaju problema u adaptivnom ponašanju i socijalnoj kompetenciji, u odnosu na djevojčice.

Drugo istraživanje na TR deci imalo je za cilj da uporedi razlike u adaptivnom ponašanju između italijanske i američke dvadestomjesečne djece, u odnosu na zemlju (Italija/Amerika), region (urbani/ruralni) i pol (Bornstein et al., 2005). Majke djece davale su odgovore na Vineland skali za procjenu adaptivnog ponašanja, na njenim subdomenima: komunikacija, vještine svakodnevnog života, vještine socijalizacije i motoričke vještine. Rezultati ove studije pokazali su da djevojčice postižu bolje rezultate na ukupnom adaptivnom skoru Vineland skale i subdomenu komunikacije, dok su dječaci bili bolji na subdomenu motoričkih vještina. U preostala dva subdomena, socijalizaciji i vještinama svakodnevnog života, nisu utvrđene statistički značajne razlike između ispitanika u odnosu na pol.

Kada se ovi rezultati uporede sa rezultatima našeg istraživanja, uočavamo sličnosti, ali i razlike. Najprije da istaknemo da motoričke vještine nije ni moguće ispitati ABDS skalom, jer ona ne sadrži domen koji ispituje motoričke sposobnosti. S druge strane, subdomeni socijalizacije i vještina svakodnevnog života na Vineland skali odgovaraju socijalnom i praktičnom domenu ABDS skale. Možemo uočiti da se u rezultatima postignutim na ovim domenima ogledaju slična postignuća naših i ispitanika obuhvaćenih pomenutim istraživanjem. Preciznije govoreći, u rezultatima oba istraživanja nisu evidentirane statistički značajne razlike između dječaka i djevojčica na ispitivanim adaptivnim domenima, socijalnom i praktičnom. Ostaju nam razlike u domenu komunikacije, u kojem dvadesetomjesečne djevojčice na Vineland skali postižu bolje rezultate, u odnosu na dječake istog uzrasta, pri čemu autori naglašavaju da su ove razlike evidentirane samo u ekspresivnom, ali ne i receptivnom govoru, odnosno samo produkciji ali ne i razumijevanju govora (Bornstein et al., 2005).

U rezultatima njemačke studije koja se bavila ispitivanjem polnih razlika u jezičkom razvoju djece uzrasta od tri do šest godina, pronalazimo podatke da utvrđena blaga prednost na ranom uzrastu u jezičkim sposobnostima, kod djevojčica u odnosu na

dječake, nestaje na predškolskom uzrastu (Lange, Euler & Zaretsky, 2016). S obzirom da su naši ispitanici bila djeca školskog uzrasta, od šest do 14 godina, nepostojanje razlika u konceptualnom domenu, koji dominantno sadrži vještine komunikacije, možemo objasniti činjenicom da dječaci vremenom dosegnu iste sposobnosti kao djevojčice kada su u pitanju jezičke sposobnosti. Stoga u rezultatima našeg istraživanja nisu evidentirane polne razlike u postignućima ispitanika na konceptualnom adaptivnom domenu.

ZAKLJUČAK

U ovom istraživanju nisu evidentirane razlike u adaptivnom funkcionisanju između dječaka i djevojčica. S obzirom da je uzorak činio relativno mali broj ispitanika, potrebno je sprovesti studiju o polnim razlikama u adaptivnom funkcionisanju na mnogo većem broju dječaka i djevojčica TR.

LITERATURA:

1. Andersson, G. W., Gillberg, C., & Miniscalco, C. (2013). Pre-school children with suspected autism spectrum disorders: do girls and boys have the same profiles?. *Research in Developmental Disabilities, 34*(1), 413–422.
2. Bornstein, M. H., Giusti, Z., Leach, D. B., & Venuti, P. (2005). Maternal reports of adaptive behaviours in young children: Urban–rural and gender comparisons in Italy and United States. *Infant and Child Development: An International Journal of Research and Practice, 14*(4), 403–424.
3. Frazier, T. W., Georgiades, S., Bishop, S. L., & Hardan, A. Y. (2014). Behavioral and cognitive characteristics of females and males with autism in the Simons Simplex Collection. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 53*(3), 329–Gligorović, M., & Buha-Đurović, N. (2011). Adaptivno ponašanje i postignuća u nastavi matematike kod dece sa lakom intelektualnom ometenošću. *Specijalna edukacija i rehabilitacija, 10*(1), 314.
4. Howe, Y. J., O'Rourke, J. A., Yatchmink, Y., Viscidi, E. W., Jones, R. N., & Morrow, E. M. (2015). Female autism phenotypes investigated at different levels of language and developmental abilities. *Journal of autism and developmental disorders, 45*(11), 3537–3549.
5. Lange, B. P., Euler, H. A., & Zaretsky, E. (2016). Sex differences in language competence of 3-to 6-year-old children. *Applied Psycholinguistics, 37*(6), 1417–1438.
6. Mandić-Maravić, V., Pejović-Milovancević, M., Mitković-Voncina, M., Kostić, M., Aleksić-Hil, O., Radosavljević-Kircanski, J., ... & Lecić-Tosevski, D. (2015). Sex differences in autism spectrum disorders: does sex moderate the pathway from clinical symptoms to adaptive behavior?. *Scientific reports, 5*(1), 18.

7. Pearson, N.A., Patton, J.R., & Mruzek, D.W. (2016). Adaptive Behavior Diagnostic Scale (ABDS). Austin, TX: Pro-Ed.
8. Price, J., Morris, Z., & Costello, S. (2018). The application of adaptive behaviour models: a systematic review. *Behavioral Sciences*, 8(1), 11.
9. Prior, M., Smart, D., Sanson, A. N. N., & Oberklaid, F. (1993). Sex differences in psychological adjustment from infancy to 8 years. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 32(2), 291-305.
10. Ratto, A. B., Kenworthy, L., Yerys, B. E., Bascom, J., Wieckowski, A. T., White, S. W., ... & Scarpa, A. (2018). What about the girls? Sex-based differences in autistic traits and adaptive skills. *Journal of autism and developmental disorders*, 48(5), 1698-1710.
- Reinhardt, V. P., Wetherby, A. M., Schatschneider, C., & Lord, C. (2015). Examination of sex differences in a large sample of young children with autism spectrum disorder and typical development. *Journal of autism and developmental disorders*, 45(3), 697-710.
- Zwaigenbaum, L., Bryson, S. E., Szatmari, P., Brian, J., Smith, I. M., Roberts, W., ... & Roncadin, C. (2012). Sex differences in children with autism spectrum disorder identified within a high-risk infant cohort. *Journal of autism and developmental disorders*, 42(12), 2585-2596.
11. White, E. I., Wallace, G. L., Bascom, J., Armour, A. C., Register-Brown, K., Popal, H. S., ... & Kenworthy, L. (2017). Sex differences in parent-reported executive functioning and adaptive behavior in children and young adults with autism spectrum disorder. *Autism Research*, 10(10), 1653-1662.